

УДК 376-053.4-056.36:616.89-008.1:159.922.7-044.372]

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1\(67\)-2042-2054](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1(67)-2042-2054)

Омельченко Ірина Миколаївна доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-4698-0273>

Кобильченко Вадим Володимирович доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-7717-5090>

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ПРОСТІР СУЧАСНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В КРИЗОВИХ ВИКЛИКАХ ЖИТТЯ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз арт-терапії як ефективного засобу психологічного супроводу та плекання ментального здоров'я дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами, зокрема з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву, в умовах сучасного психотравмівного соціуму та кризових ситуацій життя. Обґрунтовано актуальність застосування арт-терапевтичних технологій у системі інклюзивної та спеціальної освіти з огляду на зростання емоційних, поведінкових і адаптаційних труднощів у дітей. Розкрито сутність арт-терапії як міждисциплінарної, гуманістично орієнтованої практики, що поєднує психотерапевтичні, педагогічні та соціальні підходи й ґрунтується на невербальних формах взаємодії, художній експресії та символуотворенні.

Проаналізовано переваги арт-терапії порівняно з вербальними психокорекційними методами та охарактеризовано її вплив на емоційний стан, саморегуляцію, комунікативні навички, когнітивний і особистісний розвиток дитини. Висвітлено можливості директивного й недирективного підходів в арт-терапії та обґрунтовано доцільність їх диференційованого застосування залежно від індивідуальних особливостей і психоемоційних потреб дітей. Окреслено основні напрями арт-терапії (ізотерапія, музикотерапія, пісочна терапія, казкотерапія, мандалотерапія, лялькотерапія, метафоричні асоціативні карти тощо) та їхній корекційно-розвивальний потенціал у роботі з дітьми дошкільного віку. Зроблено висновок, що арт-терапія сприяє гармонізації внутрішнього світу дитини.

ни, активізації її внутрішніх ресурсів, формуванню позитивного самоствавлення й толерантної взаємодії з оточенням.

Ключові слова: арт-терапія, ментальне здоров'я, психологічний супровід, діти дошкільного віку, особливі освітні потреби, інтелектуальні труднощі легкого ступеня прояву, кризові умови, емоційна саморегуляція.

Omelchenko Iryna Mykolayivna Doctor of Sciences in Psychology, Professor, Chief Researcher of the Department of Psychological and Pedagogical Support for Children with Special Needs, Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology, the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-4698-0273>

Kobylchenko Vadym Volodymyrovych Doctor of Sciences in Psychology, Professor, Chief Researcher of the Department of Education of Children with Sensory Developmental Disorders, Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology, the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-7717-5090>

ART THERAPY AS A SPACE OF CONTEMPORARY PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR PRESCHOOL CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE CONTEXT OF LIFE CRISIS CHALLENGES

Abstract. The article provides a theoretical analysis of art therapy as an effective means of psychological support and the nurturing of mental health in preschool children with special educational needs, in particular those with mild intellectual difficulties, in the context of a contemporary psychotraumatic society and life crisis situations. The relevance of implementing art-therapeutic technologies within inclusive and special education systems is substantiated in view of the growing emotional, behavioral, and adaptive difficulties experienced by preschool children.

The essence of art therapy is revealed as an interdisciplinary, humanistically oriented practice that integrates psychotherapeutic, pedagogical, and social approaches and is based on nonverbal forms of interaction, artistic expression, and processes of symbol formation. The advantages of art therapy over purely verbal psychocorrective methods are analyzed, and its influence on children's emotional state, self-regulation skills, communicative abilities, as well as cognitive and personal development is characterized.

The possibilities of directive and nondirective approaches in art therapy are highlighted, and the expediency of their differentiated application depending on individual characteristics and psycho-emotional needs of children with special

educational needs is substantiated. The main directions of art therapy (art therapy through drawing, music therapy, sand therapy, fairy-tale therapy, mandala therapy, doll therapy, metaphorical associative cards, etc.) and their corrective and developmental potential in work with preschool children are outlined. It is concluded that art therapy contributes to the harmonization of the child's inner world, activation of internal resources, formation of positive self-attitude, and development of tolerant interaction with the social environment.

Keywords: art therapy, mental health, psychological support, preschool children, special educational needs, mild intellectual difficulties, crisis conditions, emotional self-regulation.

Постановка проблеми. Упродовж останніх років українські дослідники та фахівці-практики активно зосереджують увагу на створенні й упровадженні новітніх методів соціальної інклюзії осіб та дітей з ООП. Одним із ефективних інструментів у цьому напрямі виступає арт-терапія, яка сприяє розвитку та корекції дрібної моторики, формує просторову орієнтацію, стимулює логічне мислення, розвиває естетичне сприйняття та забезпечує умови для емоційного розвантаження і внутрішньої гармонії (Л. Юрчук, 2017).

Арт-терапія (від лат. *ars* – мистецтво та грец. *therapeia* – лікування) є сучасним підходом до соціальної адаптації, який має особливе значення для людей з інвалідністю, котрі часто стикаються з соціальною дезадаптацією через об'єктивні обставини. Водночас лікування через мистецтво не лише сприяє психологічному та емоційному відновленню, а й полегшує інтеграцію цих осіб у суспільство. Основу арт-терапії становлять методи невербального спілкування, що особливо цінно для тих, хто має труднощі у словесному вираженні власних думок та емоцій. До такої категорії відносяться дошкільники з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву [18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз українських дисертацій свідчить, що термін «арт-терапія» дедалі частіше використовується у наукових дослідженнях (З. Ленів, 2010; І. Лисенкова, 2012), особливо щодо роботи з особами з ООП. Зокрема, З. Ленів (2010) у дисертації «Корекція порушень усного мовлення в дітей старшого дошкільного віку засобами арт-терапії» розглядає арт-терапію як психокорекційну технологію, яка може інтегруватися в корекційно-виховну діяльність педагогів, психологів, логопедів та музичних фахівців закладів освіти [15].

Комплексний аналіз педагогічних, психологічних, філософських і соціологічних джерел дав змогу І. Лисенковій (2012) визначити специфіку соціально-педагогічної підтримки дітей із затримкою психічного розвитку в процесі їх навчання та соціалізації, а також окреслити можливості застосування арт-терапії у навчально-виховному середовищі закладів освіти для цієї категорії дітей [16].

Формулювання мети статті. Відтак, набуває актуальності теоретичний аналіз основ арт-терапії як ефективного засобу психологічного супроводу та плекання ментального здоров'я дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами, зокрема з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву, в умовах сучасного психотравмівного соціуму та кризових ситуацій життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність арт-терапії полягає у гармонізації особистісної сфери дитини, її адаптації в сучасному світі та в Україні в процесі виховання, навчання та розвитку, психологічного супроводу в кризових умовах життя засобами мистецтва через художньо-творчу діяльність.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки не існує єдиного, загальноприйнятого визначення поняття «*арт-терапія*». Різні дослідники трактують його по-своєму, акцентуючи увагу на різних аспектах цього феномена.

Так, У. Байер (2010) зазначає, що арт-терапія відкриває можливість глибше осягнути чинники, які визначають емоції, мислення та поведінку людини. Ці чинники є надзвичайно складними та багатограними, тому наукові підходи не завжди можуть повністю пояснити їх взаємозв'язки. З огляду на це, арт-терапію можна розглядати радше як мистецтво, ніж як точну науку, адже її сутність полягає у творчій взаємодії між терапевтом і клієнтом. Саме в цьому процесі, під час роботи з художніми матеріалами – фарбами, глиною, графічними засобами – відбуваються глибинні зміни у психоемоційному стані та поведінці людини. До того ж автор визначає арт-терапію як інтегративну практику, що поєднує у собі досягнення медицини, педагогіки та соціальної сфери. У такому розумінні вона виконує терапевтичну, відновну та гармонізуючу функції, сприяючи поліпшенню психологічного самопочуття. Водночас арт-терапія розглядається як інноваційна система, яка включає сукупність теоретичних положень, методологічних підходів і практичних технологій, має широкий спектр міждисциплінарних зв'язків і характеризується гнучкістю, самостійністю та здатністю до інтеграції й трансформації [19].

Арт-терапевтичні техніки можуть мати велике значення як одна з форм психологічного супроводу та психологічної реабілітації дітей з особливостями розвитку. Найважливішим чинником позитивного впливу арт-терапії на дітей цієї групи є терапевтичні відносини, завдяки яким дитина може знайти спосіб виразити себе, відчувати почуття безпеки, розвинути комунікативні здібності та отримати найцінніший досвід прийняття та підтримки (М. Naumburg, 1973). Така взаємодія має стимулюючий вплив, розвиває здібності до прояву ініціативи та самостійності, концентрації уваги, дає вихід афектам [20].

Арт-терапія має низку вагомих переваг у порівнянні з психотерапевтичними методами, що ґрунтуються лише на вербальній комунікації, а саме:

1. Участь в арт-терапевтичних заняттях доступна практично кожній дитині з особливими потребами, незалежно від її віку, культурного досвіду чи

соціального статусу. Для цього не вимагається наявність художніх здібностей або спеціальних навичок у сфері образотворчої діяльності.

2. Малювання та інші види творчої активності виступають потужним засобом налагодження взаєморозуміння, створюючи «міст» між дитиною та фахівцем. Це особливо важливо у випадках відчуження, труднощів у встановленні контакту або обговоренні складних тем.

3. Арт-терапія базується переважно на невербальному спілкуванні, що робить її цінною для тих, хто не володіє мовленням достатньою мірою, має труднощі з вираженням власних почуттів словами або ж надмірно залежний від мовленнєвої комунікації.

4. Образотворча діяльність часто допомагає обійти «цензуру свідомості», відкриваючи можливості для вираження несвідомих процесів, прихованих ідей, внутрішніх станів чи соціальних ролей, які залишаються витісненими або майже не проявляються у повсякденному житті.

5. У більшості випадків арт-терапевтична робота викликає позитивні емоції, сприяє подоланню апатії та пасивності, допомагає сформуванню активнішої життєвої позиції, впевненість у власних силах, а також розвиває автономність і важливі особистісні якості.

6. Арт-терапія спрямована на активізацію творчого потенціалу дитини з особливими потребами, на використання її внутрішніх механізмів саморегуляції та зцілення. Вона відповідає базовій потребі в самоактуалізації, яка передбачає розкриття індивідуальних можливостей особистості та утвердження унікального способу її існування у світі (І. Кіпріанов, Т. Ковальчук, 2014) [11].

На переконання І. Грицюк (2017) залучення до арт-терапевтичної діяльності може відбуватися у різних формах творчості. Спектр проблем, які піддаються корекції за допомогою арт-терапевтичних технік, є досить широким: від внутрішніх і міжособистісних конфліктів до кризових станів, травматичного досвіду, екзистенційних і вікових криз, переживання втрат, післястресових ситуацій, невротичних розладів та інших психоемоційних труднощів і захворювань [6]

До основних напрямів арт-терапії належать: бібліо- та казкотерапія, маскотерапія, кольоротерапія, фототерапія, відеотерапія, музикотерапія, ігротерапія, анімаційна терапія, орігамі, робота з глиною, пісочна терапія тощо.

Мистецтво відіграє важливу роль у житті людини, а для дітей дошкільного віку розроблено спеціальні арт-терапевтичні програми. Вони спрямовані не лише на розвиток творчих здібностей, а й на всебічне становлення особистості. Подібна терапія активізує внутрішні ресурси дитини, сприяє розвитку спонтанності, поліпшенню уваги та пам'яті.

На сьогодні у постіндустріальному суспільстві, в світі сучасних інформаційних технологій, телебачення і реклами, що характеризуються, в першу чергу, візуальністю символів, обґрунтовано Г. Витак (2014) використання арт-терапев-

тичних технологій як методу психологічної допомоги особистості. Арт-терапія найбільш точно відображає дух терапії майбутнього і відповідає постмодерністському підходу в культурі, мистецтві та науці. Арт-терапія в Україні знаходиться на стадії становлення, і зараз не слід очікувати від цього напрямку терапії чіткості і однозначності, так як мистецтво, творіння, фантазія – це завжди простір таємничості і незбагненності – в усі часи. Особливостями розвитку арт-терапії в Україні є: народна творчість, мультимодальність, прагнення до нових технологій, об'єднання артдіяльності та психотерапевтичних форм роботи, переважний розвиток у соціальній сфері та освіті (А. Бреусенко-Кузнецов, О. Вознесенська, Н. Заболотна, Є. Морозова, О. Плетка, Д. Трунов, А. Старовойтов) [3].

Арт-терапія має широкий потенціал застосування для представників різних вікових груп. Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку такі заняття є безпечним середовищем, у якому через творчий процес дитина може вільно виражати емоції та почуття, розвивати креативність, мислення, увагу, пам'ять, дрібну моторику, мовленнєву активність і вдосконалювати навички емоційної саморегуляції (А. Бойко, 2014; Ю. Герасимова, 2020; Л. Ілійчук, 2016) [2, 5, 9].

Дошкільний вік характеризується актуальною потребою у спілкуванні й налагодженні комунікації із значущими дорослими й однолітками. Ефективність цієї взаємодії визначатиметься засвоєними ціннісними орієнтаціями дитини. Оскільки, наші думки, а надалі, й дії базуються на емоціях, вважаємо необхідним поглиблення розуміння й вираження дітьми власних емоцій, що носять як позитивне, так й негативне забарвлення. Більше того, справді гуманне ставлення до іншого обов'язково передбачає розуміння ймовірності й готовність висловити не лише схвалення, а й осуд (у толерантній і тактовній формі) (С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло, С. Кулачківська, С. Тищенко, О. Вовчик-Блакитна, Ю. Приходько, 2010: 112, 115) [13]. На наше переконання, впровадження елементів арт-терапії у процес виховання дітей якнайкраще підходить для досягнення заявленої мети, а саме розвиток позитивного самоствавлення й толерантного ставлення до інших, готовність до конструктивної взаємодії з ними.

Сутність арт-терапевтичної діяльності, подібно до ігрової, полягає у створенні різноманітних переживань, що мають велике значення для дитини. Особливо це актуально в дошкільному віці – сенситивному періоді розвитку спілкування, гри та емоційної сфери, коли формуються нові мотиви діяльності. Поєднання ігрового аспекту арт-терапії з емоційною складовою естетичних переживань найбільш гармонійно відповідає психологічним особливостям дитини цього віку й, на нашу думку, здатне викликати потужний резонансний ефект. Саме цей ефект сприяє формуванню мотивів діяльності, пробудженню зацікавленості та емоційній мобілізації уваги (О. Лазаревська, 2020) [14].

У практиці арт-терапії виокремлюють два основні підходи – *директивний і недирективний* (О. Бернацька, 2009).

Директивний підхід передбачає чітку організацію занять і застосовується, зокрема, у роботі з групами дітей, які зазнали депривації (зокрема біогенної і соціогенної) або, які виховуються в дисфункційних сім'ях. Така форма арт-терапії допомагає дітям подолати почуття соціальної ізоляції, знизити рівень тривожності, створити структурований, передбачуваний простір, що сприяє самовираженню та відновленню почуття безпеки.

Під час групових занять арт-терапія може набувати динамічного характеру, супроводжуватись імпульсивними чи деструктивними реакціями дітей, тому потребує ретельної організації з боку психолога або педагога. Важливо, щоб фахівець поєднував чіткість структурування діяльності з емпатійним розумінням внутрішніх переживань учасників.

Ефективність директивного підходу особливо помітна у роботі з дітьми, які мають інтелектуальні труднощі легкого ступеня прояву (раніше затримку психічного розвитку), розлад дефіциту уваги та гіперактивності (РДУГ), підвищену імпульсивність, а також у корекції взаємин у системі «мати – дитина» у випадках сімейних дисфункцій.

Недирективний підхід ґрунтується на спонтанній творчій діяльності дитини, що розгортається у безпечному, підтримувальному середовищі. Прикладами є ігри з піском, мініатюрними фігурками чи художні експерименти з фарбами та іншими матеріалами [1].

Індивідуальні недирективні заняття з дітьми з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву дошкільного віку, які відвідують спеціальні ЗДО, сприяють розширенню спектра адаптивних і захисних реакцій. Контакт дитини з художніми матеріалами має особливу терапевтичну цінність, адже дозволяє прожити й виразити травматичний досвід, відновити чуттєву сферу, яка могла бути пригнічена через травму війни.

У межах вільного творчого простору дитина отримує змогу спостерігати за власними емоціями, осмислювати їх, шукати нові моделі поведінки у символічному світі художніх образів. З часом, із розвитком більш зрілого «Я», ці внутрішні зміни можуть реалізовуватися у реальному житті. Недирективна арт-терапія допомагає дитині відчувати власну цінність, усвідомити здатність керувати своїми почуттями, приймати відповідальність за себе, формуючи цілісний, інтегрований образ власного «Я».

До психотерапевтичних чинників, що впливають на дитину на етапі початку її образотворчої діяльності, належать фактори художньої експресії, психотерапевтичних взаємин та інтерпретації вербально-зворотного зв'язку. Фактор художньої експресії полягає у вираженні почуттів і думок дитини через роботу з різними образотворчими матеріалами, створенні художнього образу, який стає засобом вираження емоцій і набуває особливої сили впливу. Художній образ виникає в процесі символуотворення під час творчої діяльності. Багато дослідників

пов'язують терапевтичний ефект арт-терапії саме із символуотворенням, адже через художні символи людина встановлює діалог із собою та навколишнім світом, а також здійснює посередництво між внутрішньою і зовнішньою реальністю.

Арт-терапія як стратегія реалізації основних завдань психокорекційної роботи в період становлення свідомості дитини в умовах дитячо-дорослої спільноти ґрунтується на низці принципів (за О. Лазаревською, 2020):

- принцип творчого розвитку,
- принцип саморозвитку за активної підтримки дорослого, який передбачає прояви спонтанності й самобутності дитячої поведінки під час художньо-естетичної діяльності у взаємодії з іншими дітьми та дорослими, що забезпечує свободу творчого самовираження;
- принцип системного підходу до психокорекційної роботи, який сприяє досягненню психотерапевтичного ефекту;
- принцип опосередкування особистості дитини та її взаємин у процесі створення картини світу через формування візуальної моделі, що відображає систему графічних і кольорових символів – «візуальних архетипів» дитячої творчості [14].

Таким чином, змістовий характер впливу арт-терапії, який поєднує естетичні переживання, реалізацію творчого потенціалу та інтелектуальні емоції, має активізуючий ефект на психічний розвиток дітей дошкільного віку з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву та в умовах нейротипового розвитку. В його основі лежить мотивуючий вплив – внутрішнє спонукання до діяльності, що викликає емоційну мобілізацію уваги.

Арт-терапевт, застосовуючи психологічні чинники арт-терапії (художню експресію, психотерапевтичні взаємини, інтерпретацію та вербально-зворотний зв'язок), формує простір дитячо-дорослої взаємодії та вводить дитину у світ художньої культури. У процесі арт-терапії відбувається поступове становлення та розвиток трьох головних ліній відносин дитини:

- до самої себе,
- до інших людей,
- і до навколишнього світу, що в сукупності формує її цілісну картину світу.

Сучасна практика арт-терапії охоплює низку провідних напрямів, кожен із яких має свої унікальні засоби впливу та специфіку застосування.

Ізотерапія базується на використанні образотворчого мистецтва як інструменту психокорекції. Малювання – основний метод цього напрямку, який дає змогу клієнту вільно виражати внутрішні емоції за допомогою фарб, олівців, пастелі чи маркерів. Малюнок у цьому випадку виступає не лише як творча діяльність, а й як проєктивна техніка, що дозволяє виявити глибинні переживання, індивідуальні особливості й емоційні стани людини.

Мандалотерапія ґрунтується на створенні або розфарбовуванні мандал – символічних кругових композицій. Робота з мандалами сприяє відновленню емоційної рівноваги, зняттю напруги та пошуку внутрішніх ресурсів, що особливо важливо під час подолання стресових станів.

Пластична терапія (ліплення) використовує різноманітні пластичні матеріали – глину, солоне тісто, пластилін – для створення об'ємних форм. Такі заняття допомагають вивільнити емоції, усвідомити й трансформувати внутрішні переживання. Ефективність цього виду терапії доведена у роботі з наслідками стресу та посттравматичних розладів.

Музикотерапія передбачає вплив через звук і ритм. Клієнт може як слухати музику, так і створювати її самостійно – імпровізувати мелодії, співати пісні, відтворювати власні музичні образи. Звукові вібрації сприяють гармонізації психоемоційного стану, стимулюють самовираження та знімають напруження.

Пісочна терапія (сендплей) полягає у створенні сюжетів і композицій у спеціальній пісочниці. Через взаємодію з піском і мініатюрними фігурками клієнт проектує власний внутрішній світ, що допомагає у роботі з травматичними переживаннями.

Метафоричні асоціативні карти (МАК) – відносно новий метод арт-терапії. За допомогою зображень на картках клієнт має можливість побачити власні проблеми під іншим кутом, осмислити почуття, знайти рішення або дистанціюватися від складної ситуації. Існують колоди, розроблені спеціально для роботи зі стресом і ПТСР (О. Вознесенська, М. Сидоркіна, 2015) [4].

Казкотерапія може розглядатися як самостійний напрям або як частина бібліотерапії. Вона ґрунтується на роботі з художніми текстами – читанні, переосмисленні, створенні власних казок, зміні сюжетів чи аналізі метафоричних образів. У бібліотерапії клієнт взаємодіє з текстом вибірково, знаходячи слова, які мають для нього особисте значення, і створює з них своєрідне звернення до себе [12].

Тканинна терапія використовує роботу з текстилем як засіб самовираження. Створення композицій з різних матеріалів сприяє емоційному розвантаженню. Аналогічно, колажування дозволяє клієнту створювати образи, поєднуючи вирізки з журналів і газет, а фототерапія – осмислити власний досвід через аналіз особистих фотографій.

Окремий напрям – лялькотерапія, у якій клієнт виготовляє ляльку як символ власного внутрішнього світу. Через роботу над образом ляльки людина виражає свої почуття, страхи, бажання, долаючи психологічні бар'єри.

Кінотерапія заснована на аналізі фільмів або відеороликів. Перегляд і подальше обговорення відеоматеріалу допомагає клієнту усвідомити власні цінності, переосмислити життєві ситуації та сформувати нове бачення себе.

У цілому арт-терапія охоплює широкий спектр методів, що сприяють особистісному розвитку, емоційному відновленню та підвищенню адаптаційних

можливостей людини. Дослідники підкреслюють, що її застосування забезпечує глибокий психотерапевтичний ефект і відкриває нові шляхи до гармонізації внутрішнього світу (О. Вознесенська і О. Скар, 2017; А. Доцюк, 2018; Н. Калька, 2020) [8, 7, 10].

Арт-терапевтичні методи відіграють важливу роль як один із ефективних засобів психологічного супроводу та реабілітації дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами (зокрема, дітей з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву) в звичайних та кризових умовах буття. Ключовим чинником позитивного впливу цього підходу є формування терапевтичних взаємин між дитиною та фахівцем, у межах яких дитина має можливість безпечно виразити власні емоції, відчути підтримку, навчитися комунікувати та пережити досвід прийняття (Н. Мусоріна, 2022). Такі взаємодії створюють сприятливі умови для активізації внутрішніх ресурсів, розвитку самостійності, ініціативності та зосередженості. Крім того, вони допомагають дитині конструктивно виражати емоції, що сприяє зниженню психічного напруження й гармонізації її емоційного стану [17].

Висновки. Узагальнення теоретичних положень і аналіз сучасних наукових підходів дають підстави стверджувати, що арт-терапія є ефективним, гуманістично орієнтованим і міждисциплінарним засобом психологічного супроводу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами, зокрема з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву, як у звичайних, так і в кризових умовах життєдіяльності. Вона забезпечує безпечний простір для емоційного самовираження, відновлення внутрішньої рівноваги та гармонізації психоемоційного стану дитини.

Доведено, що специфіка арт-терапії полягає у переважанні невербальних форм взаємодії, символуотворенні та художній експресії, що є особливо цінним для дітей з мовленнєвими, когнітивними та емоційно-вольовими труднощами. Саме через творчий процес дитина отримує можливість опосередковано проживати травматичний досвід, усвідомлювати власні почуття та поступово формувати більш адаптивні моделі поведінки.

Встановлено, що ефективність арт-терапевтичного впливу значною мірою визначається якістю терапевтичних взаємин між дитиною та фахівцем. Підтримувальна, приймаюча й емпатійна позиція дорослого сприяє розвитку почуття безпеки, довіри, самоприйняття та активізації внутрішніх ресурсів дитини. У цьому контексті арт-терапія виступає не лише як метод корекції, а й як засіб плекання ментального здоров'я та життєстійкості.

Проаналізовано потенціал директивного й недирективного підходів в арт-терапії та обґрунтовано доцільність їх гнучкого поєднання залежно від індивідуальних особливостей дитини, умов її розвитку та актуальних психоемоційних потреб. Особливої значущості набуває недирективна арт-терапія в роботі з

дітьми, які зазнали впливу кризових і психотравмівних подій, оскільки вона сприяє відновленню цілісного образу «Я» та формуванню навичок емоційної саморегуляції.

Таким чином, арт-терапія постає як перспективний напрям психологічного супроводу дітей з ООП у сучасному психотравмівному соціумі. Її впровадження в освітній і реабілітаційний простір дошкільних закладів сприяє розвитку позитивного самоствалення, толерантного ставлення до інших, готовності до конструктивної взаємодії та загальному підвищенню адаптаційних можливостей дитини. Перспективи подальших досліджень вбачаються в емпіричному вивченні ефективності окремих арт-терапевтичних технологій та розробленні комплексних програм психологічного супроводу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами в умовах тривалих соціальних криз.

Література:

1. Бернацька О. Б. Використання елементів арт-терапії у вихованні самостійності молодших школярів інтернатних закладів різного типу. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Педагогіка.* 2009. Т. 108. Вип. 95. С. 51-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2009_108_95_11 (дата звернення: 04.03.2024).
2. Бойко А. Використання артпедагогічних технологій як засобу творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки».* 2014. № 5. С. 68–73.
3. Витак Г. Особливості становлення арт-терапії в Україні. *Гуманітарний вісник ЗДІА.* 2014. № 56. С. 43-51.
4. Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. Арт-терапія у подоланні психологічної травми: практичний посібник. Київ: Золоті ворота, 2015. 148 с.
5. Герасимова Ю. А. Методичний посібник: Арт-терапевтичні технології. Ізотерапія у роботі з дітьми дошкільного віку. Кривий Ріг, 2020. 32 с.
6. Грицюк І. М. Арт-терапія в роботі практичного психолога з дітьми, які мають емоційні порушення. *Збірник наукових праць РДГУ Психологія: реальність і перспективи.* 2017. Випуск 8. С. 67-71.
7. Доцюк А. Арт-терапевтичні техніки у відтворенні власної захищеності: збереження, цілісність, стійкість. *Простір арт-терапії: творча інтеграція та трансформація в епоху плінного модерну: матеріали XV Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Львів, 16-18 лютого 2018 р.)* / за наук. ред. А. П. Чуприкова, Л. А. Найдьоновой, О. Л. Вознесенської, О. М. Скар. С. 139–141.
8. Енциклопедичний словник з арт-терапії / за заг. наук. ред. О. Л. Вознесенської, О. М. Скар. Київ: Видавець ФОП Назаренко Т. В., 2017. 312 с.
9. Ілійчук Л. Педагогічні умови використання арт-терапії в освітньо-виховному просторі початкової школи. *Наукові записки. Психолого-педагогічні науки.* 2016. № 2. С. 114–118.
10. Калька Н, Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
11. Кіпріянов І. Ю., Ковальчук Т. І. Використання арт-терапії у роботі з дітьми з особливими потребами. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 15 Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура та спорт).* 2014 Вип. 5(48). С. 77-81.
12. Кобзева І. Подолання психічної травми у дітей засобами казкотерапії. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Філософія. Педагогіка.* 2022. № 1(2). С. 66–73.

13. Ладивір С., Долинна О., Котирло В., Кулачківська С., Тищенко С., Вовчик-Блакитна О., Приходько Ю. Виховання гуманних почуттів у дітей / Ред. Т. Піроженко, С. Ладивір, Ю. Манилюк. Тернопіль : «Мандрівець», 2010. 168 с.
14. Лазаревська О. М. Психологічні фактори впливу арт-терапії на процес розвитку дітей. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2020. Випуск 63. С. 133-145. <https://doi.org/10.34142/23129387.2020.63.09>
15. Ленів З. П. Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03; керівник роботи М. К. Шеремет; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 21 с.
16. Лисенкова І. П. Арт-терапія як засіб соціально-педагогічної підтримки молодших школярів із затримкою психічного розвитку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Миколаїв. 2012. 20 с.
17. Мусоріна Н. В. Підходи та концепції арт-терапії в контексті роботи з відхиленнями у розвитку. *Габітус*. 2022. Випуск 43. С. 45-48.
18. Юрчук Л. Особливості арт-терапії в соціальній інклюзії. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 4 (92). С. 57-59.
19. Baer U. Was Kunsttherapie kann: Gefühle sehen, verstehen und. Weinheim : Beltz Verlag, 2010. 192 p.
20. Naumburg M. An introduction to art therapy: studies of the «Free» art expression of behavior problem children and adolescents as a means of diagnosis and therapy. New York and London : Teachers College, Columbia University. 1973. P. 12–23.

References:

1. Bernatska, O. B. (2009). Vykorystannia elementiv art-terapii u vykhovanni samostiinosti molodshykh shkoliariv internatnykh zakladiv riznogo typu [Use of art therapy elements in fostering independence of primary school students in residential institutions of different types]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Serii: Pedagogika* [Scientific Works of Petro Mohyla Black Sea State University. Series: Pedagogy], 108(95), 51–56. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2009_108_95_11 [in Ukrainian].
2. Boiko, A. (2014). Vykorystannia artpedagogichnykh tekhnolohii yak zasobu tvorchoho samovyrazhennia molodshykh shkoliariv u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh [Use of art-pedagogical technologies as a means of creative self-expression of primary school children in extracurricular educational institutions]. *Naukovi zapysky. Serii: Psykholoho-pedahohichni nauky* [Scientific Notes. Series: Psychological and Pedagogical Sciences], 5, 68–73. [in Ukrainian].
3. Vytak, H. (2014). Osoblyvosti stanovlennia art-terapii v Ukraini [Features of the development of art therapy in Ukraine]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA* [Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhia State Engineering Academy], 56, 43–51. [in Ukrainian].
4. Voznesenska, O. L., & Sydorkina, M. Yu. (2015). *Art-terapiia u podolanni psykhologichnoi travmy: Praktychnyi posibnyk* [Art therapy in overcoming psychological trauma: A practical guide]. Kyiv: Zoloti vorota. [in Ukrainian].
5. Herasymova, Yu. A. (2020). *Art-terapevtychni tekhnolohii. Izoterapiia u roboti z ditmy doshkilnoho viku: Metodychnyi posibnyk* [Art-therapeutic technologies. Isotherapy in work with preschool children: Methodical guide]. Kryvyi Rih. [in Ukrainian].
6. Hrytsiuk, I. M. (2017). Art-terapiia v roboti praktychnoho psykhologa z ditmy, yaki maiut emotsiini porushennia [Art therapy in the work of a practical psychologist with children with emotional disorders]. *Psykhohiia: realnist i perspektyvy* [Psychology: Reality and Prospects], 8, 67–71. [in Ukrainian].

7. Dotsiuk, A. (2018). Art-terapevtychni tekhniky u vidtvorenni vlasnoi zakhyshchenosti: zberezhennia, tsilisnist, stiikist [Art-therapeutic techniques in reproducing personal security: preservation, integrity, resilience]. In A. P. Chuprykova, L. A. Naidonova, O. L. Voznesenska, & O. M. Sknar (Eds.), *Prostir art-terapii: tvorcha intehratsiia ta transformatsiia v epokhu plynnoho modernu* [Space of Art Therapy: Creative Integration and Transformation in the Era of Liquid Modernity] (pp. 139–141). Lviv. [in Ukrainian].
8. Voznesenska, O. L., & Sknar, O. M. (Eds.). (2017). *Entsyklopedychnyi slovnyk z art-terapii* [Encyclopedic dictionary of art therapy]. Kyiv: FOP Nazarenko T. V. [in Ukrainian].
9. Iiichuk, L. (2016). Pedahohichni umovy vykorystannia art-terapii v osvithno-vykhovnomu prostori pochatkovoï shkoly [Pedagogical conditions for the use of art therapy in the educational space of primary school]. *Naukovi zapysky. Psykholoho-pedahohichni nauky* [Scientific Notes. Psychological and Pedagogical Sciences], 2, 114–118. [in Ukrainian].
10. Kalka, N., & Kovalchuk, Z. (2020). *Praktykum z art-terapii: Navchalno-metodychnyi posibnyk* (Pt. 1) [Workshop on art therapy: Educational and methodological guide]. Lviv: LvDUVS. [in Ukrainian].
11. Kipriianov, I. Yu., & Kovalchuk, T. I. (2014). Vykorystannia art-terapii u roboti z ditmy z osoblyvymy potrebamy [Use of art therapy in working with children with special needs]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury* [Scientific Journal of Dragomanov National Pedagogical University. Series 15: Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture], 5(48), 77–81. [in Ukrainian].
12. Kobzieva, I. (2022). Podolannia psykhičnoï travmy u ditei zasobamy kazkoterapii [Overcoming psychological trauma in children through fairy tale therapy]. *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity. Filosofii. Pedahohika* [Bulletin of the Dnipro Academy of Continuing Education. Philosophy. Pedagogy], 1(2), 66–73. [in Ukrainian].
13. Ladyvir, S., Dolynna, O., Kotyrlo, V., Kulachkivska, S., Tyshchenko, S., Vovchyk-Blakytina, O., & Prykhodko, Yu. (2010). *Vykhovannia humannykh pochuttiv u ditei* [Education of humane feelings in children]. T. Pirozhenko, S. Ladyvir, & Yu. Manyliuk (Eds.). Ternopil: Mandrivets. [in Ukrainian].
14. Lazarevska, O. M. (2020). Psykholohichni faktory vplyvu art-terapii na protses rozvytku ditei [Psychological factors of the influence of art therapy on child development]. *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia* [Bulletin of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Psychology], 63, 133–145. <https://doi.org/10.34142/23129387.2020.63.09> [in Ukrainian].
15. Leniv, Z. P. (2010). Korektsiia porushen usnoho movlennia u ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy art-terapii [Correction of oral speech disorders in older preschool children by means of art therapy] (Extended abstract of candidate's thesis). National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv. [in Ukrainian].
16. Lysenkova, I. P. (2012). Art-terapiia yak zasib sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky molodshykh shkoliariv iz zatrymkoiu psykhičnoho rozvytku [Art therapy as a means of social and pedagogical support for primary school children with mental developmental delay] (Extended abstract of candidate's thesis). Mykolaiv. [in Ukrainian].
17. Musorina, N. V. (2022). Pidkhody ta kontseptsii art-terapii v konteksti roboty z vidkhyleniamy u rozvytku [Approaches and concepts of art therapy in work with developmental deviations]. *Habitus* [Habitus], 43, 45–48. [in Ukrainian].
18. Yurchuk, L. (2017). Osoblyvosti art-terapii v sotsialnii inkluzii [Features of art therapy in social inclusion]. *Nova pedahohichna dumka* [New Pedagogical Thought], 4(92), 57–59. [in Ukrainian].
19. Baer, U. (2010). *Was Kunsttherapie kann: Gefühle sehen, verstehen und* [What art therapy can do: Seeing and understanding emotions]. Weinheim: Beltz Verlag. [in German].
20. Naumburg, M. (1973). *An introduction to art therapy: Studies of the "free" art expression of behavior problem children and adolescents as a means of diagnosis and therapy*. New York & London: Teachers College Press. [in English].